

Сергій Москаленко

МОСКАЛЕНКО Сергій Миколайович — кандидат філософських наук, старший викладач кафедри філософії Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. Сфера наукових інтересів — вітчизняна і історико-філософська думка та проблеми етики.

ДРУЖБА В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ АРИСТОТЕЛЯ

Единственный друг

В дни боли и скорби, когда тяжело И горек бесцельный досуг, — Как солнечный зайчик, тепло и светло Приходит единственный друг.	Как дождь, монотонны глухие часы, Безволен и страшен их круг; И все же я счастлив, покуда ко мне Приходит единственный друг!
---	---

Так мало он хочет... так много дает Сокровищем маленьких рук! Так много приносит любви и забот, Мой милый единственный друг!	Быть может, уж скоро тень смерти падет На мой отцветающий луг, Но к этой постели, заплакав придет Все тот же единственный друг.
---	--

Александр Грин

За своєю природою людині властиво створювати, сім'ю, хоча люди живуть разом не тільки заради народження дітей, але й заради інших необхідних умов життя. Однією з них виступає дружба, що прикрашає їхнє життя. Не тільки любов, сім'я і діти, але й справжня дружба радує серце людини, тим самим даючи їй можливість відчутти повноцінний зміст людського життя на землі.

Ще в давньогрецькій етиці проблематика дружби була фундаментально досліджена Аристотелем (384 — 322 рр. до н.е.), котрий присвятив їй «Книгу восьму» і «Книгу дев'яту» своєї славновідомої праці «Нікомахова етика».

Розглядаючи проблему дружби, Аристотель піддав її всебічному аналізу. Він дослідив її не тільки у філософсько-етичному, але й у психологічному плані. Саме тому Аристотеля й сьогодні зараховують до славної когорти фундаментальних знавців цієї проблеми. Як справедливо зазначав радянський дослідник І.С. Кон, «по суті справи, Аристотель сформулював усі найважливіші питання психології й етики дружби» [4, с.56].

Дружба — це не тільки щось необхідне для гарного життя людей, але й щось морально прекрасне у цьому світі. Називаючи дружбу необхідною умовою для гарного життя, Аристотель насамперед вказує, що «ніхто з людей не вибере собі життя без друзів, навіть в обмін на всі інші блага» [2, с.205]. Як у бідності, так і в інших нещастях тільки друзі здаються нам затишним притулком у цьому світі. Друзі потрібні молодим, щоб уникати помилок, і старим, щоб підтримувати і допомагати один одному в той час, коли найближчі і найдорожчі їм люди неминуче залишають їх, навечно відходячи в інший світ.

Дружба закладена від природи не тільки в людей, але й у більшості тварин і навіть зустрічається в птахів. Але значно сильніше виявляється і досить високо цінується дружба тільки серед людей завдяки їхній любові одне до одного. Адже не дарма ми говоримо: людина людині — друг. Наділяючи нас любов'ю до ближнього, дружба викликає до життя кращі людські якості. Тим самим вона служить не тільки гуманізму, але й пом'якшує і заспокоює нашу вдачу. Заблукавши у свої пошуках справжнього друга, людина задовольняється вже хоча б тим, що рада зустріти насамперед людську істоту, а не тварину. Саме цим і пояснюється той факт, що більшість із нас так нерозбірливі, що іноді зараховують до друзів не тільки своїх

приятелів і товаришів, але й багатьох своїх знайомих через те, що останні поведуться привітно з ними.

Говорячи про дружбу як морально прекрасне явище, вкажемо на те, що насамперед вона проходить через усе наше життя, і за будь-яких обставин ми бачимо, що дружба для нас завжди має безпосереднє відношення до людського щастя. Адже дружелюбність знаходиться в самій глибині людського серця. Ми відчуваємо себе значно щасливішими, якщо поруч з нами — справжній друг, який підтримає і допоможе нам у різних обставинах нашого життя. Навіть держави дружба міцно скріплює і зв'язує в одне ціле, створюючи тим самим атмосферу добросусідських відносин.

Як у віддаленому минулому, так і сьогодні на долю дружби випало багато цікавих дискусій, різноманітних полемік і досить складних суперечок. Найперше запитання, що виникає при дослідженні проблематики дружби, чи встановлюється вона завдяки якійсь схожості між людьми, чи вимагає якоїсь відмінності між ними? Дехто вважає, що дружба виникає завдяки якійсь зовнішній чи внутрішній схожості людей між собою. Звідси й виникають напрочуд гарні приказки, що характеризують точний зміст саме такої дружби. Адже нам у житті часто доводиться чути: «рибалка рибалку бачить здалеку»; «галка сідає на гілку поруч із галкою»; «ворона вороні ока не виклює» і тому подібні. Однак є й інші люди, котрі стосовно цього питання дотримуються зовсім протилежної точки зору. Вони стверджують, що дружба — це швидше за все взаємне тяжіння протилежностей, про що ясно вказує вислів давньогрецького філософа Емпедокла (490 — 430 рр. н.е.): «Коли земля суха, то наймилішим є для неї дощ». При цьому вони посилаються на твердження іншого давньогрецького філософа Геракліта (535 — 475 рр. до н.е.) про те, що протилежності сходяться, в результаті чого з їхніх розходжень народжується прекрасна гармонія. На їхню думку, протилежне прагне до дружби з протилежним, тоді як схоже не допускає дружби зі схожим на себе.

Поставимо перед собою запитання:

- 1) Чи може гідна людина стати другом поганій людині?
- 2) Як ідуть справи в дружбі поганих людей між собою?
- 3) Чим відрізняється дружба гідних людей від різних варіантів дружби, що ми вказали вище?

Відповідаючи на перше з цих запитань, ми можемо сказати, що гідна людина все-таки може стати другом поганій людині, тому що в їхній дружбі завжди знайдеться місце чомусь приємному чи корисному. Адже щастю людини завжди притаманна яка-небудь користь і задоволення. А тому погана людина — друг у тій мірі, в якій вона є приємною й корисною тому, з ким дружить. Однак частіше буває, що погана людина не викликає до себе ніякої любові з боку гідної людини, а всього лише жалість і співчуття до того, що вона — настільки дурна. Для дружби необхідні вірність і надійність, а погана людина є зовсім не такою.

Розглядаючи дружбу, Аристотель акцентував свою увагу на тому, що справжня дружба — це дружба добродішних людей, які здатні любити один одного завдяки своїм моральним якостям. А тому він і вирізняв три види дружби:

- 1) утилітарну, засновану на міркуваннях взаємної вигоди;
- 2) гедоністичну, засновану на емоційній прихильності до людини, спілкування з якою приносить задоволення;
- 3) доскональну, коли друга люблять безкорисливо, заради нього самого.

Дружба заснована на міркуваннях користі або задоволення, не може бути ні справжньою, ні міцною, адже, як вказує Аристотель, «... той, до кого її відчувають, ... дістає якесь благо або задоволення». А тому така дружба досить легко розривається, коли «не знаходять одне в одному ні задоволення, ні користі...» [1, с.222]. А досконала дружба безкорислива, тому що задоволення чи користь не мають у такій дружбі вирішального значення, адже ставлення до дружби не відрізняється від ставлення людини до самого себе. Утилітарна дружба сьогодні більш відома під назвою товаришування, а гедоністичну дружбу в етиці частіше називають приятелюванням.

Прийнято вважати, що дружба з акцентом на задоволення і користь буває в основному між

старшими людьми. Адже люди такого віку шукають, звичайно, не задоволення, а, швидше за все, допомоги, підтримки, а серед людей зрілого віку і серед молоді така дружба — у тих, хто шукає вигоди. На відміну від молодих, люди літнього віку не мають потреби в близькому і тісному спілкуванні між собою. Просторова близькість у дружбі молодих людей — це, здебільшого, данина поваги один до одного в силу їхнього доброго і давнього знайомства, а тому молоді люди легко перестають бути друзями, тому що згодом змінюються їхні інтереси, задоволення і захоплення. Крім того, короткочасності їхньої дружби сприяє й те, що молоді люди дуже влюбливі, внаслідок чого їх любовній дружбі властива пристрасть і вони досить часто переймаються тільки задоволеннями. А тому юнацька дружба в більшості випадків існує заради задоволення. Молоді люди живуть, в першу чергу шукаючи щохвилини задоволень для себе. Крім того, молоді люди занадто ідеалізують дружбу і себе в ній. Однак з плином часу змінюються задоволення. От чому юнаки раптом так швидко стають друзями і так само швидко перестають бути ними внаслідок швидкоплинності їхньої дружби.

Говорячи про друзів, ми вкажемо й на те, що вони зовсім не обов'язково йдуть по життю разом з нами, спільно проводячи час, щоб зайвий раз не набридати один одному.

Для становлення і зміцнення справжньої дружби потрібен досить тривалий час і близьке знайомство з людиною, в якій ти сподіваєшся знайти собі вірного і надійного друга на все життя. Яскравим підтвердженням цього є відоме прислів'я, в якому йдеться про те, що не можна по-справжньому пізнати один одного, перш ніж з'їсти разом з ним «пуд солі». Отже, не можна по-справжньому стати дійсним другом комусь, перш ніж стати гідним його дружби й довіри. Саме це й виступає підтвердженням думки, що бажання дружби виникає швидко, а сама дружба, тільки пройшовши тривалі щаблі свого розвитку, стає зрештою дійсно зрілою. Приятелювання і товаришування схожі з дійсною дружбою лише в тому плані, що в ній є й місце дружбі заради задоволення і дружбі заради користі. Однак якщо друг може виступати як приятель чи товариш, то останні не завжди можуть стати дійсними друзями.

У зрілості людина інакше дивиться на речі, по-іншому оцінює свої відчуття і вчинки. Її дружба стає вимогливішою, стриманішою, відповідальнішою, а не такою легковажною чи пустотливою, як у молодості.

Для дійсної дружби необхідними і важливими є такі три умови: 1) мудрість; 2) розважливість; 3) моральні чесноти: чесність, правдивість, сумлінність і порядність. Позбавлені хоча б одного з цих трьох умов дружби будуть друзями задоволення чи користі на тій підставі, що вони суто суб'єктивно дивляться на дружбу. На противагу їм люди, чия дружба заснована на кращих моральних якостях, стануть безкорисливими, дійсними друзями один одному.

Існують три необхідних передумови дружби: 1) взаємна прихильність один до одного; 2) спільне проведення вільного часу; 3) схожі погляди на життя.

Головна ознака дружби — це насолода взаємним спілкуванням. Спільно проводячи свій час, друзі насолоджуються спілкуванням один з одним, морально вдосконалюючи себе. А тому й бути другом для багатьох людей при дійсній дружбі неможливо, адже для вірної дружби потрібно придбати необхідний досвід і тісно зблизитися, що важко, коли друзів багато, бо за своєю природою тільки одному зі знайомих людей твого найближчого оточення можна надати перевагу.

У дружбі ж, що заснована на залежності однієї людини від іншої, ніколи не слід очікувати надійності, відкритості, тобто щирості і підтримки. Як справедливо зазначав американський драматург і письменник Теннессі Вільямс (1911 — 1983 рр.), «чим більше в тебе грошей, тим більше й знайомих, з якими ніщо тебе не пов'язує, окрім грошей» [4, с.192].

Люди, наділені владою, використовують друзів на свій манер: одні друзі приносять їм користь, а інші — задоволення. Людей, наділених владою, зовсім не турбує, що ті, хто приносить їм задоволення, були обдаровані вищими моральними якостями. Крім того, якщо вони прагнуть задоволення, то шукають дотепних людей, а для виконання своїх наказів — винахідливих, але це рідко поєднується в одній і тій же людині. Тільки добропорядна людина приносить і задоволення, і користь водночас, але така людина не стає справжнім другом тому,

хто стоїть вище неї в службовій ієрархії. Пропорційна рівність у дружбі має місце у дружніх стосунках між правителем і філософом, коли соціальна й матеріальна перевага одного гармонійно поєднується з високими моральними якостями іншого, що відповідає принципам розподільчого права. Тут уже явно позначилися враження Аристотеля від життя при македонському дворі: виховання юного Олександра Македонського (особливо після невдалих «експериментів» Платона із сіракузьким тираном Діонісієм) більше не здається йому реальним. Дружнє ставлення батька до сина і взагалі старшого за віком до молодшого, будь-якого керівника до свого підлеглого завжди засноване на якій-небудь перевазі.

Більшість честолюбних людей прагнуть, щоб інші виявляли до них дружбу, ніж самі сповідували її щодо інших. Саме цим і пояснюється те, що серед людей у багатьох випадках зустрічаються підлабузники в дружбі, тим самим прикидаючись, що вони відчують до людей значно більшу дружбу, ніж самі виявляють до них. Внаслідок цього більшість людей віддає перевагу дружбі, заснованій не на рівності, а на перевазі чи то своїй, чи свого друга. Але й у тому, і в іншому випадках дружба захоплює їх швидше зі свого пасивного боку: нам більше подобається бути об'єктом уваги, ніж самим виявляти її до них.

Винятковість дружби полягає в тому, що відчувати її до людини є значно важливішим, аніж отримувати її від іншого. Хоча в суспільстві існує думка, що виявляти самому дружбу все ж таки значно краще, ніж коли її відчують до тебе. Так, наприклад, для матерів відчуття дружби до своїх дітей уже само є насолодою. До того ж матері люблять своїх дітей значно сильніше, ніж батьки, бо на відміну від батьків не сумніваються, що їхні діти є як раз їхніми дітьми.

Справжні друзі ніколи самі нічого не роблять поганого. Проте своє особливе завдання дружби вони вбачають не тільки в тому, щоб самим не робити поганих вчинків, але й не дозволяти робити їх своїм друзям.

Рідні брати люблять один одного не тільки тому, що вони належать до однієї й тієї ж групи крові й походять від одних і тих же батьків. Навіть будучи різними людьми, брати водночас виступають як єдиний організм. Будучи рівними один одному у всьому, вони й ставляться один до одного відповідно. Братерська дружба характеризується також спільним вихованням і близькістю за віком.

Скарги й докори виникають у друзів переважно тільки в дружбі заради користі. Цим здебільшого й пояснюється те, що такий дружбі притаманна лише користь. Вона може перейти і в дійсну дружбу, якщо її учасники — добропорядні люди.

На відміну від дружби заради потреб у дружбі заради задоволення лише інколи виникають скарги. Дійсно, коли друзі насолоджуються спільним дозвіллям, тоді вони отримують взаємне захоплення від спілкування один з одним. А дружба з міркувань користі часто призводить до скарг, бо звертаючись один до одного за підтримкою, друзі завжди сподіваються отримати більше від свого друга, ніж у свою чергу дати йому. Зустрічаються й випадки, коли один із друзів майже впевнений у тому, що його обділили і він отримав значно менше, ніж сподівався. Але, наділяючи інших людей добром, такий друг звинувачує інших у тому, що він отримує не стільки, скільки йому треба, хоча себе він вважає саме гідним цього. Проте той, хто несе добро другові, не здатний надати підтримку в тій мірі, в якій тому необхідно. Це пояснюється тим, що дружба заради користі завжди так чи інакше пов'язана з певними взятими на себе моральними зобов'язаннями. Хоча більшість людей і бажає прекрасного, все ж таки свій вибір несвідомо зупиняють на користі. Подарунок чи будь-яку іншу послугу у дружбі заради користі надають як другові, але очікують отримати у відповідь стільки ж або й більше, нібито в дійсності не дарували, а дали в борг. І коли у розриву дружніх стосунків становище буде зовсім не таким, як було при їх виникненні, люди будуть потім дорікати й скаржитись. У дружбі заради користі є людина, котра дарує, й та, що приймає якесь благо. І коли той, хто наділяє добром іншого, діє прекрасно, бо людям за природою визначено робити добро один одному, то той, хто його отримує, має вигоду. А тому в дружбі нехай завжди дотримуються правила, згідно з яким не потрібно людині робити добра проти її власної волі: «не роби благодіянь тому, хто їх не бажає». Адже, як кажуть, добрими намірами встелена дорога до пекла, бо більшість людей має коротку пам'ять і отримувати добро вони намагаються частіше, ніж самі комусь його надавати.

Серед людей існує думка, що отримувати добро — не вимагає якихось особливих зусиль, тим часом як його робити — значно складніше. Саме тому кажуть, що творіння майже завжди люблять більше, ніж його творця. І коли у вчинку людини вбачають тільки якусь користь, то за нею ніколи так і не побачать прекрасного. Можна навіть сказати, що не все корисне для нас є прекрасним, хоча все прекрасне є насамперед корисним. Коли якійсь людині надають певну послугу, то ми вважаємо, що той, хто це робить, обов'язково сподівається на якусь користь для себе.

Задоволення людині приносить надія на майбутнє і пам'ять про минуле. Але найбільше задоволення приносить нам те, що пов'язано з нинішньою діяльністю і творчістю, внаслідок чого ми відчуваємо дружбу до тих людей, котрі трудяться поряд з нами. Щоб добитись дружби іншої людини одного бажання мало, необхідно докласти певних зусиль і виявити неабияку кмітливість, щоб хтось відкрито зацікавився нами, виявивши бажання до взаємного спілкування. А тому в колі своїх знайомих, відшукавши собі друга і здобувши його прихильність, ми ніколи не захочемо його втратити. І тоді вже друга люблять, якоюсь мірою як свій власний витвір. А кожен майстер любить власне творіння більше, ніж воно могло б полюбити його. Цим Аристотель хоче сказати, що інші люди, занадто часто ідеалізуючи дружбу, люблять не стільки свого друга, скільки саму дружбу. І якщо вже для творця його витвір залишається незмінним, адже пам'ять про прекрасні справи завжди приносить йому задоволення, то користь тому, хто отримав якесь благодіяння від нас — завжди швидкоплинна. Адже пам'ять про отриману користь зовсім не приносить задоволення.

Поставимо перед собою запитання: чому кожен з нас бажає мати друга, але ніхто не хоче бути справжнім другом комусь? Виною тому є наше самолюбство. Адже тим, хто найбільше любить самого себе, ставлять це в провину і засуджують, називаючи їх егоїстами і самолюбцями. До багатьох людей ми часто відчуваємо прихильність, побачивши або почувши про когось із них щось гарне, але від цього ми ще не стаємо їм друзями. Самолюбець — це той, хто все робить заради самого себе в тому випадку, коли це приносить йому якусь користь чи вигоду. Адже давньогрецьке слово «philaytos» складається з двох слів: «philos» — що значить «друг» і «aytos» — «сам», «собі». Хто вводить це поняття для осудження, називаючи інших людей самолюбцями, що нібито отримують собі більшу частку в майні, почестях і тілесних задоволеннях. Отже, коли своєкорислива людина у всьому догоджає своїм примхам і пристрастям, тоді вона й є самолюбцем. Адже будь-яка дружба передбачає як любов людини до самої себе, так і до інших людей. Взяти хоча б російське прислів'я «своя сорочка ближче до тіла» або ж її грецький еквівалент: «коліно ближче до гомілки». Гідна людина — завжди добродісна, і коли вона вирішує справи іншого, вона не виступає як самолюбець. Там, де справа стосується багатства чи влади, добродісна людина відмовиться від них на користь того, в кому вона вбачає того, хто краще неї зуміє ними скористатися. Якщо ж морально чесна людина і любить себе, то тільки там, де мова йде про прекрасне. Тут вона ніколи не поступиться іншому, тоді як від вигоди і насолоди — завжди відмовиться. Коли їй доводиться вибирати прекрасне, то вона любить себе; коли ж — користь чи задоволення, тоді це є вже погана людина. Саме тому всі визнають і хвалять тих, хто виділяється старанністю в прекрасних вчинках. Порядна людина багато робить заради своїх друзів чи Батьківщини і навіть помирає за них, коли це необхідно: вона відмовиться від майна, почестей чи навіть благ, за які тримаються інші, все віддавши заради душевної краси. Така людина швидше обере сильне задоволення за короткий термін, аніж звичайне задоволення надовго, і краще один рік захоче прожити прекрасно, ніж багато років — як доведеться. Один прекрасний і величний вчинок для неї буде важити більше, ніж багато незначних. Можна навіть сприяти здійсненню піднесеного вчинку для свого друга, ніж вчинити його самому.

Поставимо перед собою запитання: чи буде порядна людина любити себе більше, ніж свого друга? В окремих випадках вона любить друга більше за самого себе, в інших себе любитиме сильніше, ніж свого друга. Коли мова йде про користь, морально чесна людина любить друга більше за самого себе. Коли ж це стосується прекрасного чи блага, то себе любитиме сильніше, адже вона їх буде дійсно варту. Отже, вона в такому випадку живе заради здійснення добра

іншим людям і їй вже тому не можна назвати самолюбивою. Як при бажанні побачити своє обличчя ми придивляємось у дзеркало і бачимо його, так і при бажанні пізнати самих себе ми можемо зробити це, дивлячись на свого друга.

Існують дві протилежні точки зору при дослідженні проблеми співвідношення дружби і щастя людей. Представники однієї з них відстоюють позицію, що щаслива людина має потребу в друзях. Інші ж виступають їх рішучими противниками, заявляючи, що щасливій людині зовсім не потрібен друг. «Коли добром наділяє нас демон, для чого тоді нам друзі!» — вигукнув одного разу давньогрецький поет Еврипід. На думку Аристотеля, це висловлювання треба розуміти так, що коли добром нас наділяє бог, тоді відпадає потреба в друзях.

У цьому питанні ми виступаємо прихильниками першої точки зору: виступаючи моїм власним «я», друг дає саме якраз нам тільки те, що людина не в змозі отримати завдяки самій собі. Критикуючи протилежну точку зору, зазначимо, насамперед, що більшість вважають друзями винятково корисних для себе людей. А оскільки щаслива людина не має потреби в таких друзях, нам здається, що їй друзі не потрібні взагалі. Тоді не можна осуджувати дружбу інших людей, виходячи зі своїх власних вузькообмежених міркувань. Отже, той, кого можна назвати щасливим, має потребу тільки в порядних друзях. Адже щасливий живе із задоволенням, а для самотньої людини життя — не в радість.

Кількість друзів не може бути обмеженою. Коли в людини багато друзів, то вона просто не в змозі кожному з них виявляти свою любов в однаковій мірі. У випадку, якщо любов до друга виявиться в когось недостатньою, тоді це викликає справедливі дорікання. Окрім цього, нашим друзям теж треба бути поміж собою друзями, внаслідок того, що їм доводиться теж тривалий час проводити разом. Однак при великій їх кількості це вже є доволі важкою справою. Нелегко стає і поділяти з багатьма радість і горе як свої власні. Адже цілком імовірно, що з одними доведеться ділити задоволення і водночас з іншими — розчарування. З давніх-давен люди називали любов безкрилою і надмірною дружбою, поділеною на двох, тобто в їхній інтерпретації навіть любов виступала тільки у вигляді фізичної близькості, свого роду «дружби» з тілом людини, позбавленої її душевного блиску. Навіть у дружніх гімнах завжди йдеться про пари, тобто в «історичних» (насправді міфологічних) прикладах оспівуються друзі: Ахілл і Патрокл, Орест і Пілад, Тесеї і Періфой, про яких говорить Плутарх у своїй праці «Про найкращих друзів» [5]. А ті ж серед людей, у кого багато друзів і хто з усіма поводить по-товариськи, насправді ні для кого не є друзями. Саме тому дійсна дружба щодо багатьох людей і винятково заради них просто неможлива: бажано відшукати серед небагатьох знайомих хоча б двох справжніх друзів.

Виникає запитання: при успіхах чи все ж таки при невдачах більше проходить перевірку справжня дружба? Необхідність у друзях більше виникає при невдачах (як кажуть «друзі пізнаються в біді»), адже в цьому випадку мають потребу в корисних друзях, але все ж таки значно прекрасніше дружба виглядає під час успіхів: тоді в друзях якраз шукають привітних і доброзичливих людей, розуміючи, що проводити саме з ними своє власне дозвілля буде значно краще. У випадку якогось горя з нами присутність друга поряд стає свого роду підтримкою у стражданнях. Адже друг, який уміє бути люб'язним, приносить нам розраду, бо він знає характер свого друга: що йому приносить задоволення, а що — страждання. З іншого боку, відчуття, що друг страждає саме через наші невдачі, змушує співпереживати і співчувати і нас самих, бо кожен уникає стати для свого друга винуватцем страждань. Сама наявність друзів поряд із нами в той час коли ми відчуваємо якусь приємну радість, означає для нас у першу чергу усвідомлення того, що друзі отримують задоволення від наших власних благ. А тому у випадку удачі варто з радістю кликати до себе друзів, а в випадку невдачі — гаятися з цим, адже треба якомога менше своїх нещасть звалювати на плечі свого друга. А поспішати потрібно лише до того, в кого виникли якійсь невдачі, без особливого на те запрошення і переймаючись тільки одним бажанням — вчасно надати підтримку, якусь допомогу саме тоді, коли вона так необхідна і коли на неї зовсім не сподівались. У випадку успіху потрібно залюбки ділити радість зі своїм другом, а щодо прийняття подяки — можна і почекати, адже не личить так швидко й охоче згодитись прийняти допомогу.

Будь-хто проводить свої дні з друзями саме в тих справах, які йому найбільше до вподоби, адже, бажаючи жити разом із ними, люди роблять саме те, в чому вбачають для себе гарне життя. У поганих людей дружба псується внаслідок того, що вони нестійкі у своїх принципах і спілкуються саме з подібними собі. А дружба добрих людей навіть покращується внаслідок їхнього гарного обопільного ставлення, адже вважається, що такі друзі стають кращими завдяки впливу один на одного і виправленню своїх помилок і недоліків. Саме цьому і присвячене висловлювання давньогрецькою поета Феогніда: «Навчайся добру від добрих». Зазвичай, гарні друзі завжди переймають один в одного те, що їм найбільше подобається. І тому Аристотель слідом за Феогнідом повторює його висловлювання, дещо видозмінюючи його: «Від добрих переймають добро» [6, с.35].

Література

1. *Аристотель*. Сочинения: В 4-х т. — М., 1973. — Т. 4.
2. *Аристотель*. Этика / Пер. Н.В. Брагинской, Т.А. Миллер. — М., 2002.
3. *Душенко К.* Большая книга афоризмов. — М., 2001.
4. *Кон И.С.* Дружба. — СПб., 2005.
5. *Плутарх*. Про найкращих друзів. — М., 1979.
6. *Феогнид*. Элегии. — М., 1973.

Надійшла до редакції 10.03.2006 р.